

МЕНТАЛЬНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Михайло НАЄНКО

ПОСТМОДЕРНИЙ ФОЛЬКЛОРИЗМ: ЕКСПЛУАТАЦІЯ "НИЗУ"

Художні стилі, течії, напрями й ін. проходять у своєму розвитку загалом однакові етапи: становлення, розвиток, згасання (стагнація), а потім знову – становлення... Етап згасання в окремих випадках іменують "низовою стадією". Найбільш відоме, наприклад, "низове" бароко (рококо), але так само низовий етап характерний для класицизму чи романтизму, реалізму й модернізму. Низовий реалізм, як знаємо, набув тих рис, які прийнято називати натуралістичними чи (з легкої руки дилетантів від літературознавства) народницькими.

Фольклоризм у літературі зазнавав часом найнесподіваніших модифікацій. Середньовічні автори до фольклору ставилися як до "єресі". Його не тільки "не впускали" в літературу, а й наклали на нього цілковите табу. Найбільше в цьому відзначилося Московське царство, яке в 15-16-му століттях могло навіть карати всіляких "скомрахов", а їхні бубни та інші народні інструменти було наказано "жечь без остатку же". Ренесансні і барокові часи ставилися до фольклору зверхньо, а класицизм мирився з ним хіба що на рівні "пейзану" (коли зображувався "низький" селянин, який, виявляється, мав душу, здатний був на переживання і т. ін.). Характерними тут були так звані сентиментальні твори Карамзіна ("Бідна Ліза"), Квітки-Основ'яненка ("Маруся"), почасти І. Котляревського ("Наталка Полтавка").

Фольклор як високу художню творчість відкрили романтики. Вони розширили, відтак, уявлення про літературу і на своєму ранньому етапі перебували практично під найглибшим впливом фольклору (Боровиковський, Ієремія Галка, Михайло Петренко, поети "Руської трійці" й ін.). Т. Шевченко досяг апогею в фольклоризації української літератури, надавши йому епічного звучання ("Гайдамаки", "Великий

Льох" та ін.). Спад інтересу до фольклоризму у творчості породив явище бідермаєру (пізній, у російськомовних повістях, Т. Шевченко, молодші його сучасники й наступники П. Куліш, Ю. Федькович та ін.). У народжуваному реалізмі фольклор займав, сказати б, спокійну позицію, аж поки не почав набувати "формальності" і, відповідно, понизив реалізм до згаданих натуралізму та народництва. Натуралізм став водночас і сигналом про народження чогось модерного в літературі. Модерні стилі (символізм, неоромантизм, неореалізм, неокласицизм, футуризм та ін.) користалися з фольклору спочатку обережно, а на своєму "високому" (чи "фундаментальному") етапі вийшли на вершинні художні явища ("У неділю рано..." О. Кобилянської, "Лісова пісня" Лесі Українки, "Над Дніпром" Олександра Олеся й ін.).

Для епохи модернізму характерне також явище захоплення письменників "низовими" формами фольклору ("Квіти зла" Ш. Бодлера, окремі твори В. Винниченка та ін.). Про В. Винниченка деякі вульгаризатори говорили, ніби його цікавить "низ живота" (М. Горький). В часи соцреалізму фольклор у літературі був загалом присутній, але помірно (М. Рильський, П. Тичина, О. Гончар та ін.); подекуди (у творчій манері окремих письменників) він, щоправда, "зашкалював" і тому добавляв у неї зайву сентиментальність (романи й повісті М. Стельмаха).

З настанням постмодернізму фольклоризм у літературі досі залишається недостатньо дослідженим. Поки що впадає в око зловживання "низовими" формами його: активне використання на письмі нібито народних (насправді – ненормативних) лайок, захоплення в зображенні ситуацій фізіологізмами, до яких ренесансному "раблезіанству" часом ой як далеко. Стриманіші постмодерністи в поезії, а в прозі – розперзані по саме нікуди ("Польові дослідження..." і "Музей покинутих секретів" О. Забужко, "Дванадцять обручів" Ю. Андруховича, паралітературні твори менш відомих авторів). Про "Дванадцять обручів" з'явилася навіть епіграма Б. Мельничука, в якій ставиться під глибокий сумнів наявність у їх автора будь-якого глузду:

З ПОГЛЯДУ БОНДАРЯ

Він зиркає примружено з-під кепки

На текст одного з супер-писачів:

Якщо добротної не вистачає клепки,

То не допоможе й сотня обручів.

Це явище, проте, наводить на думку не лише про брак глузду (клепки) в письменників-постмодерністів; тут, мабуть, слід говорити про якісь психічні зсуви в самій людині і в сучасному суспільстві загалом.

Зрідка трапляються в сучасній літературі твори (переважно –

поетичні), які ніби списані з давнього фольклору, і без будь-якої нецензурщини:

Ой нащо, моя мамо,
мене сповивала -
краще була б маленькою
під боком приспала.
Не бачила б світу,
не знала б я роду
І не належала б до такого
народу.

Це з вірша Галини Гармаш, яка доводить, що фольклорні джерела для письменника ще зовсім не зміліли. І – саме в кращому розумінні. Бо буває, наприклад, і таке "розуміння": скільки в фольклорних творах існує сцен із так званим хованням-перехованням? "Хто не заховався – я не винуватий", – звучить, наприклад, кінцівка в одній дитячій фольклорній грі. А ось у повісті сучасної молодої авторки натрапляємо на такий діалог: " – Ой, а хто там заховався? Хто там живе, внизу, хто ховається під трусиками?"

Та мені не до гумору. Не до романтики. – П... да, – кажу, – хто ж іще? (В тексті такі, з дозволу сказати, шедеври вживаються без будь-яких крапок. – М. Н). – Ні, заїнько, це у нас із грошима п... да. Фінансова криза, так би мовити. А в трусиках – пісічка".

Трохи старша авторка в давнішому романі про "Польові дослідження..." переконувала, що її героїню, нарешті, по-справжньому "відтрахали" (це слово вона вжила в його кацапстанському звучанні, прошу вибачення, "вїббли"), а мені чомусь стоїть у пам'яті справжній фольклорний шедевр каламбурного типу: "Трах-тара-рах, приїхав чорт на волах!". Якби авторка знала його, то, можливо, не вдавалася до такого вульгарного біологізму, а пошукала б щось таке, що подібне на "трах-тара-рах".

У новішому своєму романі (про покинуті секрети) вона тим часом удалася до значного поглиблення "трахальної" теми – і вже її герої займаються цим процесом прямо в кабінеті, до того ж – на розкиданих по підлозі фотознімках воїнів УПА. Святотатство? Якщо не цілком, то межує таки з ним. А надто, що у воїнів УПА знаходимо такі любовні перлини, що зрідні фольклорним:

Виклич мені дівча з хати...
Чи не біла вчора мати...
Що з козаком говорила... І т. д.

Подумати б авторці над цим і знайти таким перлинам справді продуктивне місце в романі, і він би підріс до рівня народного, що в

справжнього письменника завжди є найзаповітнішою мрією. Але, як видно, в цьому напрямку думка письменниці чомусь не працює. Не випадково тому поет-сатирик Микола Сом запропонував (у жанрі "епітафії") такий напис на її могилі: "... Замість хреста стоїть велика палка, // І вже ніде не чути матюків".

Дуже хотілося б, аби на ненормативній образності, що маскується під фольклор, був колись такий поставлений хрест. Бо ж ідеться не просто про неприйняття такої образності, а про сам феномен художності. На яку стежу він втрапляє у зв'язку з таким "розперезаним", "низовим" його розумінням – актуальне завдання і "чистих" літературознавців, і фольклористів.

Одержано редакцією – 6.11.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Людмила ЄФРЕМОВА
Олена ЯРИНЧИНА

ВІЙСЬКОВІ МОТИВИ В СУЧАСНИХ ЗАПИСАХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ З ГРЕБІНКІВЩИНИ

У статті розглянуто результати експедиції у серпні 2014 р. до Гребінківського району Полтавської області. В контексті сучасних суспільно-політичних подій в Україні основну увагу зосереджено на військових мотивах у текстах народних пісень, записаних у м. Гребінка та селах району. Наявність військових мотивів опосередковано зафіксовано у весільній пісенності та безпосередньо – у необрядових ліричних піснях та баладах. Особливу увагу приділено соціально-побутовим пісням та баладам: козацьким, солдатським та рекрутським, а також їхньому побутуванню у сучасному культурно-суспільному житті.

Ключові слова: Полтавщина, народні пісні, соціально-побутові, рекрутські та солдатські пісні, виконавці.

Постановка проблеми. У сучасних складних соціально-політичних умовах цікаво простежити подальше побутування народної пісенності, що зберегла донині відгомони суспільного життя, пов'язані з військовими конфліктами минувшини. Останні міцно закарбувалися у соціально-побутовій народній пісенності українців. Крім того, відгомони соціальних відносин, пов'язані з війною можна простежити також у інших масивах народної пісенності, зокрема, у календарній та родинно-обрядовій, необрядовій пісенній ліриці, романсах та піснях